

היסודות הכלכליים של העתונים היהודיים במצרים

המקרה של "לה רווי סיוניסט", קהיר, 1918-1923

הגר הלל

עתון" - הצהיר נחרצות מצרי קופטי שהיה מצוי בשדה העתונות המצרית דאז? כיצד, אם כן, התקיימה העתונות היהודית במצרים, ואלו מקורות מימון עמדו לרשותה? כיצד נמנעה פשיטת רגל ובאיזה מחיר? עם שאלות אלה ננסה להתמודד באמצעות מקרה הבוחן (test case) של לה רווי סיוניסט, ביטאונו הרשמי של הארגון הציוני במצרים, שהופיע בקהיר, בשפה הצרפתית, פעמיים בחודש, בשנים 1918-1923. גורלו של העתון חשוב במיוחד לענייננו לא רק בשל המידע שנשמר על עלותו והכנסותיו, אלא בעיקר בשל מעורבותם של אישים, שעתידיים למלא חלק חשוב בעתונות היהודית במצרים, בתהליך הוצאתו לאור. ביניהם ניתן למנות את לאון קאסטרו (Castro), אלבר סטרסלסקי (Staraselsky), לוסיאן שויטו (Scuito) ואלבר מוצירי (Mosseri). קאסטרו, סטרסלסקי ושויטו היו בתקופות שונות עורכי העתון; אלבר מוצירי ליווה את המועצה להבראת העתון, בתוקף תפקידו כסגן נשיא הארגון הציוני בקהיר. ניתן לומר שמאבקי ההישרדות של עתון ציוני זה היוו סדנה חשובה עבור אישים אלה, מעין תקופה של "ניסוי ותעיה", שלקחה יליו אותם כאשר יוציאו לאור עתון משלהם. אחד הלקחים שנלמדו מתהליכי גסיסתו ומהניסיונות הכושלים להחיותו היה, שגם אם מייסדים עתון משיקולים לא מסחריים, יש לבנות לו תשתית כלכלית. הניסיונות לשקם את מצבו הפיננסי של העתון לוו בתחשיבים שונים, הנותנים לחוקר מושג על עלותו של עתון במצרים של ראשית שנות ה-20. כך למשל, ב-16 באוקטובר 1921 דווח שביטאון זה עולה למינהלה 42 ל"ש (לירה שטרלינג) לחודש.²⁷

מרבית העלויות של עתון זה היו קשורות כמובן בהדפסתו, הפצתו והובלתו. סכום ניכר נחסך בזכות העובדה שהמינהלה של הארגון הציוני בקהיר העמידה לרשות העתון שירותים משרדיים ושירותי מידע, ובזכות כך שרוב מאמריו נכתבו או תורגמו על ידי אנשי הארגון הציוני כחלק מפעילותם הציונית ונכונותם להירתם למסע התעמולה של הארגון. ואמנם, מאזנו התקציבי של העתון התערער לחלוטין, כאשר, בינואר 1922, הועמד בראשו עורך מקצועי, תמורת שכר חודשי של כ-30 לירות. המדובר היה בלוסיין שויטו, שנחשב עתונאי מנוסה המסוגל לקדם את העתון, אך דווקא בתקופתו ירדה התפוצה ב-150 עותקים לגיליון וגרעון העתון תפח, כך שלאחר שישה חודשים הוא

במחצית הראשונה של המאה ה-20, נהגו תושבי מצרים לאפיין את רוב העתונות המצרית בת זמנם כעתונות פובליציסטית ולא כעתונות מסחרית, דהיינו עתונות המונעת על ידי רעיון, ולא על ידי שיקולי רווח.²⁸ אותן מילים בדיוק ניתן לומר על העתונות היהודית שיצאה לאור במדינה זו.²⁹ אך למרות שהעתונות היהודית במצרים נוסדה מתוך מניע רעיוני ולא למטרות רווח, היא לא יכלה להתעלם מן ההיבט הכלכלי, שהיה הגורם העיקרי שחרץ את גורלו של עתון לשבט או לחסד. בעצם, עד הקמת מדינת ישראל ופלישת צבאות ערב לתוכה, הסיבה העיקרית להפסקת הוצאתו של עתון יהודי במצרים, או לסגירתו באופן זמני, היתה כלכלית. עתונים ציוניים ופרו ציוניים, כמו לה רווי סיוניסט (La Revue Sioniste), ליאורור (L'Aurore), המהדורה העברית והערבית של ישראל, לה טריבון ז'ויף (La Tribune Juive) - כולם הפסיקו את הופעתם, באופן זמני או סופי, בשל משבר כספי. בעתונים אחרים העילה לסגירה היתה משפטית, או פרסונלית, אך ייתכן שהיה זה רק הקש ששביר את גב הגמל, ושלמעשה שורש הרע היה נעוץ בגרעון תקציבי.³⁰

מתוך פסיפס העדויות של בני התקופה, ניתן ללמוד שהוצאת עתון היתה הוצאה כספית לא קטנה.³¹ גם מי שהצליח לגייס את ההון ההתחלתי, נאלץ להתמודד עם ההוצאות השוטפות למימון הכנת התכנים של העתון, הדפסתו והפצתו. ההון ההתחלתי כלל: ערבות כספית, שהיתה תנאי לקבלת רשיון להוצאת העתון לאור, לפי חוקי הדפוס של מצרים; שכר דירה עבור המערכת; מימון הציווד שכלל מכוונות כתיבה וסדר; מקדמה לבית הדפוס, ולהבטחת אספקה סדירה של נייר. ההוצאות החודשיות כללו תשלום משכורות לצוות העובדים, העתונאים, וכן לסוכני ההפצה ברחבי מצרים ומחוצה לה; כיסוי הוצאות ההובלה; אספקת ציוד משרדי שוטף; הקצאת סכום לצורך השגת מידע, שכלל, בין השאר, תשלום עבור מנויים לסוכנויות הידיעות ולעתונים שמהם תורגמו הידיעות; תשלום לכתבי החוץ ועוד.³²

"אין דרך המובילה מהר יותר להרס כלכלי מאשר ייסודו של

במאמר זה יש לראות מעין המשך למאמר קודם של המחברת, שראה אור בקשר 27 - "רב שיח ים תיכוני - ישראל, עתון תלת לשוני במצרים" (עמ' 19-29).

תחשיבים של היצע וביקוש¹³ היה זה בעקבות החלטת מערכת העתון - שהיתה אז תחת פיקוחו של ד"ר גיטלמן (Gittelman) - להגדיל את התפוצה באופן מלאכותי, מתוך שיקולים תעמולתיים, כך שהגידול בתפוצה לא ביטא ביקוש גובר, שהרי

כפי שד"ר גיטלמן אמר בצדק, הביטאון היווה כלי תעמולה, ובתפוצה של 200 עד 400, הביטאון איבד את ערכו ואת ייעודו. היגיון הדברים היה צודק ונכון, אך גם יקר, וד"ר גיטלמן, אידיאליסט שהביט על הכל מגבוה, שאף לראות לנגד עיניו ביטאון גדול המדבר אל הקטנים ואל הגדולים... ואולם לא ניתן להדפיס 2000 גיליונות כפי שמדפיסים 250. כל ההוצאות עלו... אולם כל זאת היה בעיני ד"ר גיטלמן עניין של מה בכך... לא היתה לו אלא מטרה אחת - להגדיל את הביטאון ועמו את הארגון.¹⁴

גיטלמן, שנשל על עצמו לקדם את התעמולה הציונית בקהיר, פעל מתוך ההנחה שיעילותו של העתון ככלי תעמולתי נמדדת לא רק לפי תכניו, דיוקנם של קוראיו והשפעתם החברתית-תרבותית בקהילה, אלא גם לפי המדד הפשוט של תפוצתו המספרית. הערכתו היתה שעתון שתפוצתו פחות מ-400 עותקים מאבד את ערכו התעמולתי; לפיכך דרש להגיע לתפוצה מינימלית של 1,500 עד 2,000 עותקים לגיליון, על מנת שהעתון יהווה גורם תעמולתי בעל השפעה. השיקול התעמולתי הזה תבע מחיר יקר: "כל ההוצאות עלו, הוצאות הדפוס, בולי דואר, פועלי הובלה... אחרי שישה חודשים של זיכיון..." מר

"הודה המשוחררת" - איור על שער העתון, גיליון מאי 1920

שוחרר מתפקידו זה.⁹

הארגון הציוני בקהיר דאג לקבל את הרשיון לעתון והעניק לו תשתית, אך שאף להפכו לפרויקט כלכלי הנושא את עצמו. הערבות עבור הרשיון ניתנה על ידי מנהיגים ציוניים, שנהנה ממוניטין כלכלי במצרים, כגון ג'ק מוצירי (Mosseri), ולאחר מכן יוסף ציקורל (Cicurel). ברם, ההנחה היתה שההוצאות השוטפות של העתון ימומנו על ידי פרסומות ומנויים. הנחה זו היתה בנויה על המבנה החברתי הכלכלי של הציבור היהודי במצרים. ציבור זה היה ברובו עירוני ומשכיל, בעל הרגלי צריכה וכוח קנייה שהצדיקו קיומו של שוק חופשי, החיוני לקיומה של עתונות בעלת כדאיות מסחרית.

פרסומות - סבסוד באינטלה מסחרית

כדי לפטור את מערכת העתון מן הצורך לצוד מפרסמים, הוחלט להעניק לחברת פרסומות או לבית מסחר זכות בלעדית לפרסם בעתון תמורת סכום שנתי קבוע, שישולם מראש. ואמנם שיטה זו העמידה את הכנסותיו של העתון על בסיס קבוע. בתחילה הוענק זיכיון בלעדי לחברת הפרסומות "קאירו אדברט. קו." (Cairo Advert. Co.), שהיתה בבעלותו של מרקוביץ (Marcovitz), אחד הנכבדים הציוניים בקהיר. כאשר השותפות התערעה, פנו לבתי המסחר היהודיים הגדולים. ב-1921 זכו במונופולין על הפרסומות בעתון שלושה בתי מסחר יהודיים: הפירמות מורומס (Morums) וציקורל (Cicurel) שילמו סכום של 120 לירות מצריות כל אחת, ואילו ספזיס (Spathis) העמידה לרשות העתון סכום של 60 לירות מצריות.¹⁰ לכאורה היה בכך כדי לבנות תשתית בריאה לעתון, אך המציאות הוכיחה שהשקעות אלה היו רחוקות מכדאיות כלכלית. אין פלא שאחד מבתי המסחר (ספזיס) בחר לפרוש. כיוון ששני בתי המסחר היהודיים האחרים השתייכו לשני מנהיגים בכירים בתנועה הציונית, הם היו נכונים לוותר על הרווח הכלכלי, והתייחסו לתשלום שהשקיעו כתרומה אישית לארגון הציוני. מכאן שניסיונות התבססותו של העתון על פרסומות לא הובילה אותו לניהול כלכלי רווחי, ולא תרמה לעצמאות הכלכלית, אלא הותירו אותו תלוי בחסדם של כמה נכבדים ציוניים בקהילה.

לפי אחד התחשיבים שנעשה באוקטובר 1921 כיסתה ההכנסה מן הזכיינים שצינו לעיל רק ארבע שביעיות מן ההוצאות החודשיות של העתון.¹¹ הבעיה שנותרה: כיצד לכסות את שלוש השביעיות הנותרות? לכאורה התשובה היתה אמורה להיות פשוטה: מדמי המנוי. ואולם, במסגרת מקורות ההכנסה המוזכרים בדו"חות על לה רווי סיוניסט ובדיונים על שיקומו, אין כמעט התייחסות להכנסות כאלה. נתון זה מעורר תמיהה, ומחייב בדיקה מדוקדקת יותר של נושא תפוצתו האמיתית של העתון.

מנויים: תפוצה פיקטיבית?

חוסר היציבות במערכת העתון השפיע על התנדדות בתפוצתו. זו נעה סביב 400 עותקים לכל גיליון. אך העתון ידע גם תקופות שפל, שבהם הופצו רק 255 עותקים לגיליון, ותקופת שיא שבה הודפסו כ-2,000 עותקים לגיליון.¹² ברם, הגדלת מספר הגיליונות למספר שיא זה לא נעשתה מתוך שיקולים כלכליים, הבנויים על

סיוניסט, ולאחר מכן, דאג לפגוע באמינותו של ישראל ולזכות בקהל קוראיו, ובכך לפלס את הדרך לחידוש עתונו ל'אורור, ב-1924, הפעם בקהיר.²² טיעונים שנשמעו מפי גורמים אינטרסנטים פחות, התבססו על ההנחה שהצלחתו של מוצר תלויה במאזן של היצע וביקוש, וכאשר שוק הקוראים מוגבל אחד מן המוצרים המתחרים עלול להיפגע. אך דווקא הופעתו של ל'אורור הוכיחה שלעתים הביקוש גדל עם ההיצע. שני העתונים השתכללו, קהל הקוראים גדל, ומצב זה עודד ייסודם של עתונים יהודיים, רובם ציוניים, נוספים. כך שבדיעבד התברר, שקנאת עתונים תרבה קוראים.

יהיו הסיבות לסגירתו הסופית של לה רווי סיוניסט אשר יהיו, קשייו שימשו שיעור עבור ההסתדרות הציונית, מצד אחד, ועבור העתונים הפרו-ציוניים במצרים, מצד שני.

לקחי ההסתדרות הציונית

ההסתדרות הציונית עברה לטקטיקת פרסום שונה, וחיפשה ערוצים אלטרנטיביים להפצת תעמולתה. היא העדיפה לשלם עבור פרסום מאמרים על הישגי המפעל הציוני בעתונים כלליים, יהודיים כלא יהודיים. על ידי כך קיוותה לפרוץ את חוג התומכים הקבועים והמוכרים של הציונות, ולהגיע לקהל רחב ומגוון יותר. ואמנם, הארגון הציוני פרסם תמורת תשלום, בעתונים לא יהודיים, כגון לה בורס אג'יפשיין (Le Journal du Caire), לה ג'ורנל די קייר (La Bourse Egyptienne), במקביל סיבסדה ההסתדרות הציונית עתונים יהודיים קיימים, שיצאו לאור על ידי גורמים פריטיים, פרו ציוניים, דוגמא לכך מהווה העתון ל'אורור, שהוזכר לעיל. התכתבות בין ל'אורור לבין הקרנות הציוניות מורה על הקצבה חודשית של כ-10 לירות מצריות מטעם קרן היסוד, ובתקופות מסוימות גם 5 לירות מצריות מהקרן הקיימת לישראל.²³ הנתונים שאספנו עד כה אינם מאפשרים לקבוע איזה אחוז מהוצאותיו של השבועון ל'אורור כיסה המענק של ההסתדרות הציונית.²⁴ עם זאת ברור, ששיוטו ייחס לו חשיבות, שכן הוא הפעיל את קשריו בחוגים הציוניים כדי להגדילו,²⁵ ואף התלונן קשות בכל פעם שהיה עיכוב כלשהו בתשלום.²⁶

החל מן המחצית השנייה של שנות ה-30, נהנו רוב העתונים היהודיים-מצריים שהופיעו בשפה הצרפתית מהקצבה קבועה של ההסתדרות הציונית.²⁷ הענקת סובסדיה כספית כאמצעי להשפיע על מדיניות העתון, ולהתערב בשיקולי המערכת, היתה דבר מקובל בעולם העתונות המצרית, ובעולם העתונות הציונית כאחד.²⁸ אמנם, מנהגה של ההסתדרות הציונית לאשר סכומים לתקופה קצובה בלבד נבע מקשיים כספיים, אך בדיעבד הוא איפשר להפוך אותם למכשיר פיקוח על תכני העתון. כך, למשל, סירב גובר קרן היסוד להעניק ל'אורור את מחצית ההקצבה החודשית המגיעה לו, כסנקציה על כך שהעתון לא נתן די פרסום להוצאות שניתנו במסגרת מסע התעמולה שניהלה השליחה ס. ארליך (Erlich) למגבית של קרן היסוד במצרים, שנערך בפברואר 1935.²⁹ השימוש בגובה ההקצבה כאמצעי ענישה ופיקוח נוצל לא פעם. השימוש הבוטא ביותר קשור לוויכוח שפרץ בחוגים הציוניים והיהודיים סביב "הסכם העעברה", שנעשה ביוזמת ההסתדרות הציונית, חיבל ביעילות החרם נגד סחורות גרמניות שהוכרו על ידי גורמים יהודיים במצרים ובראשם ארגון "ליקה" (Lica), במסגרת

גיטלמן הציג בפני המועצה "גירעון של 150 לירות."¹⁶ כך קרה שגם בתקופות של "תפוצת שיא" המשיך העתון להפסיד.

גם לאחר מכן המשיך העתון לסבול מגרעונות מתמידים והפך יותר ויותר לנטל כלכלי על הארגון הציוני. מכיוון שגם הארגון עצמו סבל מבעיות מימון, נסגר העתון לתקופות ארוכות ואיבד את אמינותו בעיני המנויים. הדבר לא תרם לבריאותו הכלכלית של העתון וגם לא למוניטין של הארגון הציוני. לא אחת הוקמו ועדות מיוחדות כדי להציע פתרון יסודי לבעיות העתון. אחד הפתרונות שהוצעו היה לעבור לניהול קבלני: "החלטנו להעביר את העתון לקבלן (Entrepreneur), שייקח על עצמו להוציא לאור את העתון על הסכנות שבכך."¹⁷ אך גם שיטה זו לא הוכיחה את עצמה, ובקיץ 1923 הופסקה הוצאתו לאור של העתון מחוסר תקציב. כתוצאה מכך עלתה ההצעה להקצות 10% מהכנסות הקרנות הלאומיות במצרים, למימון העתון. ההערכה היתה שהמגבית באותה שנה תגיע לסכום של 4,000 לירות מצריות ומתוכו יופרש 400 לירות מצריות למימון העתון. אך אין עדויות המאששות שההצעה הועמדה במבחן מעשי.¹⁷

במסקנות הדו"ח של הארגון הציוני במצרים שיצא לאור בנובמבר 1924 דווח סופית שניסיונות ההחייאה של לה רווי סיוניסט נפסקו.¹⁸

תחרות חופשית או אינטריגות ?

בעוד לה רווי סיוניסט מנסה לבסס את מעמדו, החליט אלבר מוצירי, נצר למשפחה מכובדת בקהילת קהיר, להקים עתון יהודי חדש בשם ישראל. העתון נוסד בקהיר באפריל 1920, בשלוש מהדורות לשונית: עברית, ערבית וצרפתית. מייסדו ועורכו הראשי, אלבר מוצירי, טען שאין סתירה בין ישראל, שאמור היה להיות ביטאון יהודי עצמאי, לבין הביטאון הרשמי של הארגון הציוני. עם זאת, ישראל סיפק את כל המידע הדרוש על התנועה הציונית והמפעל הציוני, והיה חשש סביר שמהדורתו הצרפתית תגזול נתח ניכר מקהל הקוראים של לה רווי סיוניסט. הערות בנושא זה נשמעו לא פעם במסדרונות הארגון הציוני במצרים, ואף נאמרו גלויות בישיבותיו הסגורות.¹⁹

הדו"חות השונים שניתחו את כשלונו של לה רווי סיוניסט חשפו את הסכסוכים האידיאולוגיים והאישיים בארגון הציוני, את הניהול הפיננסי והאדמיניסטרטיבי החובבני והכושל של העתון, ואת העיסוקים הנוספים של עורכי העתון, אך האם עשו כותבי הדו"ח מלאכתם נאמנה או שמא חשפו רק טפח כדי לכסות טפחיים? למשל, אף שניתחו בפרוטרוט את תהליך הידרדרותו הכלכלית של לה רווי סיוניסט, הם בחרו להתעלם לחלוטין מהתחרות מצד המהדורה הצרפתית של ישראל והשפעתה על לה רווי סיוניסט. הסיבה לשתיקה בנושא ברורה: אלבר מוצירי היה אחד מן האישים הבכירים בארגון הציוני, ואף השתתף באחת מן הוועדות שבדקו את האפשרות לשקם את לה רווי סיוניסט. אין פלא שלא כולם קיבלו את מסקנות הדו"ח כלשונו: היו שחשדו שהיתה אינטריגה בתוך הארגון הציוני בכוונה להכשיל את לה רווי סיוניסט, ובכך לסלול את הדרך לישראל.²⁰ לכאורה היו דברים בגו. ואולם, יש לזכור שחשדות אלה הושמעו והופצו על ידי גורמים שלא היו חפים מאינטרסים אישיים בתחום העתונות. אחד מהם היה לוסיאן שיוטו,²¹ שבתחילה ביקש להצדיק את כישלונו לשקם את לה רווי

הרפ"ג

Vme Année, N° 16

השקפה ציונית

25 חבל

15 Novem. 1922

LA REVUE SIONISTE

Organe de la Fédération Sioniste d'Egypte

Paraît le 1er et le 15 de chaque mois

P.T. 3

Rédaction et Administration

LE CAIRE, 5, Rue Kamel

ABONNEMENTS

Egypte: P.T.50 - Etranger Fr. or 15

שער גיליון לה רוויז סיוניסט (השקפה ציונית) מנובמבר 1922. האיור - מאבק יעקב עם המלאך

השקפה ציונית

LA REVUE SIONISTE

PUBLICATION HEBDOMADAIRE DE L'ORGANISATION DES SIONISTES D'EGYPTE
PARAISANT LE VENDREDI

לא בחיל ולא נכה כי אם כרוח

אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני

הציונות שואפת לרכוש מקלט בטוח ע"י משפט-גלוי לעם ישראל בארץ ישראל.

Le Sionisme a pour but de creer en Palestine au peuple juif un foyer garanti par le droit public.

Direction : Imn. Manusardi
Le Caire, B.P. 988

Administration { Le Caire, B.P. 208
Alexandrie, B.P. 784

Prix de l'abonnement { Egypte, un an, P.T. 26, six mois P.T. 13
Etranger, P.T. 30, P.T. 20

עמודו הראשון של גיליון מס' 2, 1918. העתון - בצרפתית, פסקי המוטו - בעברית

הוצאותיו, כדי שימשיך להתקיים.³² שני מקורות ההכנסה המוצהרים היו: מנויים ומפרסמים. אלא שבניגוד ללה רווי סיוניסט המגמה של עתונים יהודיים אלה היתה להפוך את קהל הקוראים, ולא דווקא את המפרסמים, לגורם מרכזי במימון העתון. עיקרון זה היה בנוי על ההנחה שכל שיגדל מספר הקוראים והמנויים - כך תגדל הכדאיות הכלכלית של המודעות ויגדל מספרם של המשקיעים מקרב שכבת הסוחרים, וככל שתעלה הכנסתו של העתון כן תגדל תדירותו ואיכותו, ומכאן - כוח משיכתו עבור הקורא, וחוזר חלילה.

ההנחה היתה שהסתמכות בעדית על מנויים ועל פרסומות תנטרל להצים של גורמים פוליטיים ואינטרסנטיים, ותשתית את קיומו של העתון על בסיס עיקרון כלכלי טהור של היצע וביקוש.

אך ההישענות על קהל-הקוראים התגלתה כמשענת קנה רצוץ, ולא פעם הכזיבה את התקוות הכלכליות שתלו בה עורכי העתונים היהודיים. מעוטי היכולת העבירו את העתון מיד ליד ואילו בעלי הממון וההשפעה ציפו לקבל את המנוי הינם, כצעד של יחסי ציבור מטעם המערכת. גם כאשר נדרשו לשלם - חיפשו הקוראים בעלי היכולת דרכים להשתמט מתשלום עבור המנוי. עורכים רבים התלוננו על כך - אך לשווא. אלבר מוצירי המחיש לקוראיו את המצב המביך שאליו נקלע פעם אחר פעם:

מה הייתם אומרים כאשר, כפי שקרה לי לא פעם, אדון אחד, שמקבל את ישראל זה שלוש שנים, מבלי ששילם על המנוי, ושמידי פעם מברך אותך על החדשות המעניינות שהוא קרא בעתון, ושברגע שמציגים בפניו את שובר התשלום על המנוי הוא מסרב לשלם, מתוך אמתלה שאין לו פנאי לקרוא את ישראל; והאחר שמבקר אותך על כך שלא סיפקת די חדשות בעניינים יהודיים מקומיים; והשלישי שאומר לך שאתה נותן מעט מדי חדשות בעניינים יהודיים עולמיים; כל תירוץ פעוט ראוי על מנת לסרב לשלם את החוב.³³

הנה כי כן, עתון נזקק בדרך כלל להון התחלתי כדי להוציא לאור את

המאבק נגד הנאצים. ליאורור, שהתגייס באותה עת ותמך בעמדתו של "ליקה", יצא בפומבי נגד "הסכם ההעברה", שנטרל את אפשרות היהודים להפעיל סנקציות כלכליות נגד הנאצים. עמדה עצמאית זו של ליאורור עוררה את חמתם של החוגים הציוניים. "בעתיד לא נשלם דבר ל-ליאורור...", התריעה קרן היסוד, לאחר שהתבררה עמדתו של העתון כלפי "הסכם ההעברה".³⁰ אך החשש שצעד קיצוני מדי יוציא את העתון מתחום השפעת ההסתדרות הציונית ואף עלול לקוממו ולהעבירו למחנה האנטי ציוני הביא לידי פשרה שהסתפקה בהטלת סנקציות כספיות מוגבלות על ליאורור הסורר. כך קרה, שישאל, שהגן על "הסכם ההעברה", קיבל הקצבה גדולה יותר מאשר ליאורור, שייצג את המתנגדים לו.³¹

היחסים בין ההסתדרות הציונית לעתונות היהודית במצרים מדגימים את היתרון הכלכלי, אך גם את המחיר הפוליטי, שעתון נאלץ לשלם כתוצאה מתלות כלכלית בארגון אינטרסנטי. עם זאת, ראוי לשים את כוחה של ההסתדרות הציונית ואת המשקל של הקצבתה החודשית בפרופורציה הנכונה. שכן המציאות מורה, שבתמיכה של המוסדות הציוניים לא היה די כדי לשנות את עמדותיו של עתון מצד אחד, ולא לחלץ אותו מפשיטת רגל, מצד שני. הוכחות לכך ניתן למצוא במקרים של לה רווי סיוניסט בשנות ה-20, ובמקרה של ליאורור - בשנות ה-30.

לקח העתונים היהודים במצרים

באשר לעתונים היהודיים הפרו-ציוניים שיצאו לאור ביוזמתם של אנשים פרטיים, כגון ישראל של אלבר מוצירי, אלה למדו לשמור על עצמאותם הכלכלית על ידי הקפדה על תקציב מאוזן, דהיינו שההוצאות יכוסו על ידי ההכנסות: "יוכל מה שנבקש" - חזרה ואמרה מערכת העתון ישראל - "הוא שהכנסותיו של העתון תהיינה שקולות כנגד

כגון בתי המסחר ספקי הפרסומות. כאשר לא היה בכך די, הם פנו לתמיכה מגורם חיצוני, לעתים אינטרסנטי. כך קרה לעתון 'לאורור', לאחר פרישתו הכפויה של מייסדו, לוסיאן שיוטו, ב-1931, ולעתון 'ישראל', לאחר מות מייסדו אלבר מוצירי, ב-1933. 'לאורור', עבר לחסותו של ארגון "בני ברית" (1932),³⁴ שהחזיר את אמון הציבור לעתון, ומאוחר יותר אומץ על ידי הסניף המצרי של "ליקה" (1934),³⁵ כל זאת מבלי לוותר על המענק החודשי של קרן היסוד. באשר לישראל, ידוע לנו על פניותיה של מתילדה מוצירי (אלמנתו של אלבר מוצירי) למחלקה המדינית של ההסתדרות הציונית למען הצלת המהדורה הערבית של ישראל בשנת 1934,³⁶ ועל מאמציה לקבל מקורות מימון חיצונים נוספים כדי לממן את המהדורה הצרפתית של העתון. ביניהם ניתן למנות הקצבה חודשית מטעם מגביות קרן היסוד,³⁷ תשלום קבוע מטעם מוסדות וארגונים בקהילה שהשתמשו בעתון כאמצעי לפרסם את פעילותיהם,³⁸ ואף מענק מאת מלך מצרים.³⁹

"עתון יהודי מעולם לא פרנס את בעליו, מנהליו או עורכיו", אמר פעם שמעון מאני, אחד מפעילי יהדות קהיר. לפיכך, גם כאשר הצליח העתון לשמור על מאזן תקציבי, או לרתום לצדו ארגון או פטרון בשעת משבר, עיקר הצלחתו היתה תלויה בנחישות של מייסדיו ועורכיו: "אלה הם מתנדבים שנשבעים לשרת משימה קדושה שהופכת לתאווה. אלה הם אידיאליסטים שלוקחים על עצמם את השליחות האצילה."⁴⁰ נחישות זו נשחקה בתוך המריבות האישיות בארגון הציוני בקהיר, וחרצה את גורלו של ביטאונו לה רווי זיוניסט לשבט. היא שבה והתעוררה בעתונים פרו-ציוניים שיצאו לאור בקהיר בבעלות פרטית - כגון 'ישראל', 'לאורור', ומאוחר יותר לה טריבון ז'ויף והעתון היהודי בשפה הערבית אל-שמש - והבטיחה את הישרדותם לאורך זמן.

רשימת הקיצורים הביבליוגרפיים

אבן חן, 1987.
אבן חן, אהרון - "ישראל", בטאון ציוני בקהיר, קשר 2, 1987, עמ' 80-84.

"CYCLONETTE"
LA VOITURETTE ECONOMIQUE
Facile à conduire
Agent pour l'Egypte, le Soudan, la Syrie & Palestine
J. CICUREL
LE CAIRE

Les véritables machines à coudre
SINGER
Sont les meilleurs et les plus perfectionnées
Cours gratuits de broderie à domicile
— Succursales dans toutes les villes —
Direction: Chareh el Maghraby Im. Davies Bryan Le Caire

Les chaussures coutent cher!
N'employez pour les vôtres que
LE LION NOIR
qui en double la DURÉE
Le meilleur Ciro-Créme
La grande marque Française
I. GRAD & Co
LE CAIRE

The Zamalek Sports Ground
TIR AUX PIGEONS
Etablissement de 1er ordre
Le plus vaste le plus Élégant
et le mieux situé
Tous les Samedis et Dimanches
Rendez-vous du monde chic

ETABLISSEMENTS
OROSDI-BACK
Boulevard Abd-el-Aziz
Maison de Confiance
OU L'ON TROUVE TOUT

THE IDEAL BISCUITS FACTORY
H MOSESCO
Darb El-Ginena No. 2. - CAIRO
QUALITÉS RÉCOMMANDÉES
Marie, Petit-Bourre, Ideal et Baby
P.S. - Mes produits peuvent rivaliser avec les
meilleures marques du monde.
EN VENTE PARTOUT

Lisez et faites lire LA REVUE SIONISTE

Répandue au Caire, à Alexandrie, en province, en Palestine, en Syrie, en Europe, et en Amérique.

מודעות בעתון - רובן של פירמות יהודיות

הגיליונות הראשונים, אך גם לאחר דחיפה התחלתית זו, לא תמיד יכול היה העתון להיבנות אך ורק על מגויים ופרסומות. משברי הקיום של העתונים היו רבים, אם בשל משבר כלכלי כללי, שייקר את הנייר ושירותי הדפוס והקטין את כושר הקנייה של הציבור ואת הפרסומות, אם בשל תחרות של עתון אחר, שנגס במגויים, או בשל הוצאה כספית חריגה כמו תביעה משפטית וכדומה. בעת משברים אלה ניסו העתונים להיחלץ ממצוקתם הכספית באמצעות הקמתה של מועצה ציבורית מפקחת, שתבעה חילופי גברי, ייעול או צמצומים, והחזירה את אמונם של הציבור, ספקי השירותים (בתי דפוס, סוכני הפצה ועוד) והמשקיעים,

אזראל.
המהדורה הצרפתית של ישראל (Israel), קהיר, איילון, 1992.
Ami Ayalon, "The Arab Experiment in Journalism" - Middle Eastern Studies, Vol. 28, no. 2, April 1992, pp. 258-280.
איילון, 1995 ב.
Ami Ayalon, The Press in the Arab Middle East - Oxford University Press, 1995.
אל-שמש (ערבית), קהיר, 1934-1948.
אסראיל.
המהדורה הערבית של ישראל, "אסראיל", קהיר, 1920-1934.
בנבסה, 1988.
אסתר בנבסה - "עתונים בקושטא ובסלוניקי בשירות הציונות 1908-1914" - קשר 4,

1. "ליאורור ב-5 מיל" (L'Aurore 5 milles), ליאורור, 14.1.32, גיליון 1, עמ' 1; "הוי ישראל עד מתי?" (איהא אסראיל, אלי מתי?), אסראיל, 2.2.34, אלבר מצליח - "השמש זרחה" (אל-שמש אשרקת), אל-שמש, 14.9.34, גיליון 1, עמ' 3. אלבר מצליח - "אל-שמש אשרקת" (השמש זרחה), אל-שמש, 14.9.34, עמ' 3; פוליטי, 1965, עמ' 112; שמש, 1980, עמ' 171-174, אבן חן, 1987, עמ' 81-84.

2. קרט, 1986, עמ' 43. ניתוח ממצה על הדיכוי הכלכלי של העתונות הערבית במזרח התיכון ועל ההתפתחות שחלה בתחום זה בשנים 1882-1952, ראה איילון, 1995, ב, ראו: פרק 6, עמ' 190-214. עוד על הבעיות הכספיות של העתונות המצרית בפרט והמזרח התיכון בכלל ראה: איילון, 1992, עמ' 264-266; קלידר, 1993, עמ' 14 (דן בעיקר בתקופה שבין 1882 לבין 1914). מקפאדן, 1951, פרק 4, עמ' 28-37 (דן בדרכי המימון של עיתונים יומיים).

3. פרטים על העתון ראו, נצאר, 1991, עמ' 114-130.

4. דו"ח הפעילות הציונית בקהיר, עמ' 36, אצ"מ/18/1.KH1.

5. שם, עמ' 40.

6. שם, עמ' 33.

7. שם, עמ' 36.

8. שם, עמ' 40-41.

9. שם, עמ' 41.

10. דו"ח הפעילות של הפרדציה לשנת 1922/3 שפורסם בלה רווי סיוניסט, 1.6.23, עמ' 161. ראו גם: "דו"ח על הפעילות הציונית בקהיר", עמ' 40-41, אצ"מ/ KH1/18/1.

11. שם, שם.

12. "L'Histoire d'une intrigue", אזוראל, 6.6.1924, גיליון 22, עמ' 1.

13. בונדי, הפרדציה הציונית במצרים, קהיר, אל אלכסנדר גולדשטיין, הוועד הפועל (Zionist Executive), ירושלים, 18.11.1923, אצ"מ/18/1.KH1.

14. שם, דו"ח הפעילות הציונית בקהיר, מסקנות.

15. "פרוטוקול הישיבות של ארגון הציונים במצרים". הפגישה נערכה ב-1 באפריל 1920, ערב היציאה לאור של הגיליון הראשון של העתון ישראל, אצ"מ, F12/3.

16. אלבר מוצירי השיב על האשמה זו בסדרת מאמרים בשם "תולדותיה של קנוניה" (L'Histoire d'une Intrigue - la disparition de La Revue Sioniste) במהדורה הצרפתית של ישראל, בין 25 למאי ועד ה-22 לינוי 1923.

17. למשל, שיוטו - תשובה (Une rplique), ליאורור, 4.4.24, גיליון 8, עמ' 2; "הכחשה" (Un dment), ליאורור, 2.5.24, גיליון 11, עמ' 2.

18. העתון נוסד לראשונה באיסטנבול ב-1909. ראו בנבסה, 1988.

19. לגבי קצבה חודשית מקה"י ראה גם למשל באצ"מ, תיקים KH1/18/1 לשנת 1924, KH4/9806 לשנת 1930, KH4/9811 לשנת 1937. הסכום לא השתנה מאז 1924. רוב ההתכתבויות בעניין תשלומים לעתון עבור השנים 1926-1941 מצוי שם, בחטיבה KH4, תיקים 9813-9801 (שנים: 1921-1921), ו-KH4-b-1, תיקים 2099-2114, 2118, 2119 (שנים: 1928-1941).

20. התחשיבים שניסו לעשות, באשר לעלות ההוצאה של עתון שבועי במצרים, לא הובילו לתמונה אחידה, ועם זאת הם מצביעים על סדרי גודל. עדותו של א. פוליטי מורה שעלות ההוצאה של הגיליון הראשון של עתונו, שיצא לאור ב-1929, היתה כ-12 לירות שהם 48 לירות לחודש. ראו פוליטי, 1965, עמ' 112. אם אכן עלותו של ליאורור היתה דומה, הרי שהסכנות היהודית כיסתה בהקצבתה החודשית כרבע מהוצאות העתון. חומר עוד נוסף למצוא בנתונים שיש בידינו על עלותו של אל-סלאם, עתון פרו-ציוני שנוסד ונערך על ידי נסים מלול, ויצא בא"י עבור ערביי ארץ-ישראל ומדינות ערב. הוצאותיו היו 36 לא"י (=ליש"ט) לחודש בשנת 1930, והוא קיבל קצבה של 15 לא"י לחודש מאת הוועד הלאומי, (רובינשטיין, 1987, עמ' 49 על סמך חומר אצ"מ, תיק J1/308). גם נתונים אלה יכולים לתת מושג כלשהו לגבי עלות עתון מקביל במצרים, אם כי יש להביא בחשבון את ההבדל בין ארץ-ישראל למצרים בתחום רמת המחירים וערך הליירה.

21. ס. מנור, 1924, 28.11.1924, ירושלים, אל מוצירי, קהיר: במסגרת מכתב תודה על תרומת העתון למגזין מבטיח להיענות לבקשתו של שיוטו ולפנות לבוכמיל וקיש בעניין הגדלת המענק החודשי לשיוטו. אצ"מ, KKL5/446.

22. ראו למשל: שיוטו, קהיר, אל קה"י, לונדון, 3.12.24, שם.

1988, עמ' 21-21. הלל, 1998

הגר הלל - לקראת "התעוררות לאומית" - עיצוב אינטלקטואלי וכלי הפצה: המקרה של העתון ישראל, קהיר 1920-1939, חיבור לקבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב, מרס 1998.

דו"ח הפעילות הציונית בקהיר. Aperçu du travail sioniste au Caire pendant les années 1920-21-22-23, Novembre, 1924.

ירושלמי, 1998.

עובדיה ירושלמי - עלייתה ונפילתה של העתונות היהודית במצרים 1879-1948, עבודה גמר, אוניברסיטת פריז 8, מאי 1998.

ליאג'פט, 1938.

L'Egypt Indpendente, Centre d'Etude de Politique Etranère, Paris, 1938, pp. 369-414.

ליאורור.

L'Aurore, le Caire, 1924-1941

לה טריבון דו"ח.

La Tribune Juive, Alexandrie, 1936-1948.

נצאר, 1991.

סהאם נצאר - אל-צחאפה אל-אסראיליה ואל-דעאיה אל-צחיוניה פי מצר, אל-קאהרה, 1991.

מקפאדן, 1953.

Tom McFadden, J., *Daily Journalism in Arab States*, The Ohio State University Press, Columbus, 1953.

פוליטי 1965.

Politi, Elie, *L'Egypte de 1914 a "Suez"*, Paris 1965.

פרוטוקול הישיבות של ארגון הציונים במצרים.

Registre de procs verbaux de l'Organisation des Sionistes d'Egypte.

קדימה

Kadima, le Caire, 1935-1937

קלידר, 1993.

Abbas Kelidar, "The political press in Egypt, 1882-1914," in: Tripp, Charles (ed.) - *Contemporary Egypt through Egyptian eyes. Essays in honour of P.J. Vatikiotis*, Routledge, London, 1993, pp. 1-21.

קרט, 1986.

B.L Carter, *The Copts in Egyptian Politics*, London, 1986.

רובינשטיין, 1987, ב.

אליקים רובינשטיין - "הדינאים על הוצאת עתון ציוני-ערבי בשנות העשרים והשלושים, קשר 1, 1987, עמ' 45-64.

שמש, 1980.

מוריס שמש - עתונים ועיתונאים יהודיים במצרים, ספר השנה של העיתונאים, תש"ם, 1980, עמ' 174-171.

* * *

1. ליאג'פט, 1938, עמוד 413.

2. על העתונות היהודית במצרים, ראו א. אלמליח - "מכתב ברכה...", אסראיל, 5.1.34, גיליון 1, עמ' 4; דברים ברוח זו ניתן למצוא בעדויות יהודי מצרים לאורך כל התקופה. להלן מבחר מראי מקום: מכתבו של ל. שיוטו, 28.8.25, קהיר, אל קה"י לונדון, הארכיון הציוני המרכזי. להלן אצ"מ, KH4/9801. "אזוראל בשנתו ה-13, אזוראל, 1.1.32, גיליון 1, עמ' 1; שיוטו - "שועל ותיק ..." (Un vieux loup...), קדימה, דצמבר 1935, עמ' 4, 12; "Une belle lettre de M. Simon Mani", ליאורור, 18.9.41, עמ' 4.

3. הלל, 1998, פרק 3.4.1.1; ירושלמי, 1998.

4. עדות העתונים עצמם על נטל ההוצאות, ראו: "העתון 'אסראיל' בצורתו החדשה" (גרידה אסראיל פי שכליהא אל-גרידה), אסראיל, גיליון 38, 24.12.20, עמ' 4;

27. 22.2.1935, שם, KH4 / 9810 - מכתב של קה"י ללאון בשן, גזבר הקרן בקהיר. קה"י ירושלים אל בשן, קהיר, הוראה להמשיך את ההקצבה של 10 ל"מ ללאורור, 4.3.37; 15 ל"מ לישראל; קה"י, ירושלים, לבלומברג, קהיר: 5 ל"מ ללה טריבון ד'ויף, 7.3.1938, שם, KH4 / 9811.
28. בנוגע לעתונות ערבית, ראו איילון, 1995 ב, פרק 6. עתונות המיעוטים במצרים: קרט, 1986, עמ' 43. באשר לעתונות הציונית, ראו למשל: בנבסה 1988 עמ' 11-21 ובעיקר 15 ו-20. העדויות שנתרו בארכיון הציוני מאפשרות לנו לעמוד על היקף התופעה ולהדגימה באמצעות מערכת היחסים שנקמה בין הסוכנות היהודית לבין לאורור, שהיה סמוך על שולחנה, בתקופת שיוטו.
29. מחאה של מאלה (Maleh), עורך לאורור, קהיר, ליפה, מנהל קה"י בירושלים, 9.4.1935, אצ"מ, KH4/9810.
30. קה"י, ירושלים, אל בשן, גזבר קה"י בקהיר, 22.4.35, שם.
31. בשן, קהיר, אל קרן היסוד 27.2.36, שם, KH4 / 9810; קה"י לבשן, קהיר, 14.3.37, שם, KH4/9811.
32. "אסרא"יל / בצורתו החדשה" (ג'רדת אסרא"יל פי שקלהא אל-ג'דיד), אסרא"יל, 20.12.24, גיליון 38, עמ' 4.
33. א. מוצירי - "העתונות היהודית" (Le journalisme juif), אוראל, 11.6.1926.
- גיליון 24, עמ' 2. דברים באותה רוח מופיעים שלוש שנים לפני כן, בדו"ח של הארגון הציוני, לה רווי סיוניסט, 1.6.1923, עמ' 161. סוג זה של תלונות היה נפוץ גם בקרב עדויות של עורכי העתונות הערבית. ראו איילון, 1995 ב, עמ' 209-211.
34. לאורור, גיליון 17 (תאריך מטושטש) עמ' 1.
35. שם, 4.1.1934, גיליון 99, עמ' 1.
36. מ. מוצירי קהיר, 5.1.34, אל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, ירושלים; הנהלת הסוכנות היהודית, 30.1.34, ירושלים, אל מ. מוצירי, קהיר, אצ"מ, S25/10006.
37. קה"י, ירושלים, ללאון בשן (גזבר קרן היסוד בקהיר), 22.4.35, שם, KH4/9810; קה"י, ירושלים, לבשן, קהיר 14.3.37, שם, KH4 / 9811
38. רשימת המפרסמים לשנת 1935, מתוך ארכיון מתילדה מוצירי, ארכיון העיר, ירושלים, מיכל 265.
39. דברים שנמסרו מפי מתילדה מוצירי להיסטוריון היים כהן, בראיון שקיים עמה ב-12.8.64, המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית, תיעוד בעל-פה-43 (11), עמ' 12.
40. "Une belle lettre de M. Simon Mani", לאורור, 18.9.1941, עמ' 4.